

Demokratija ir tautiškumo plėtra¹

Mykolas Romeris

Etniniai santykiai šiandien pas mus turi pirminę reikšmę šalies nacionalinių socialinių reiškinių tarpe. Visi visuomeniniai klausimai yra susiję su tautiškumo klausimu ir, vienu arba kitu būdu, jam yra pavaldūs. Šalies plėtra yra susijusi su tautiškumo klausimu.

Praėjo tie visai neseni laikai, nors šiandien šalyje dar gyvena ta vyresniųjų žmonių karta, kuri nežinojo šios vidinės tautiškumo priešpriešos tarp Lietuvos ir Baltarusijos, kuri šiandien taip aštriai pasireiškia visuomenėje. Atrodė, kad šioje šalyje gyvena viena tauta, nors ir kalbanti skirtingomis kalbomis, tačiau solidi ir vieningai pilietiška. Ginčas iš esmės vyko tik dėl teritorijos tarp Lenkijos ir Rusijos ir noro rusiška kultūra ir įtaka iš šių žemių išstumti lenkišką kultūrą ir interesus. Lietuvos visuomenėje, kurioje buvo galima surasti ir lenkiškai kalbančios šlėktos ir lietuviškai ir baltarusiškai kalbančių miestiečių ir valstiečių masių, buvo galima sutikti tam tikrų užsienio elementų, kaip, visų pirma, žydų, sentikių rusų ir t.t. Tačiau, tai buvo susikoncentravusios ir visuomeniniame organizme aiškiai atskirtos grupės. Vienybės požymis buvo išlaikytas. Lietuviškos ar baltarusiškos literatūros atgimimo bandymuose XIX a. pradžioje, kuriuos šiandien matome ir kurių ištakos yra iš šlėktos luomo, pastebime provincialumo ypatybes ir paryškimą. Taip pat, galime pastebėti sąmoningą vieningos ir nepriklausomos nacionalinės kultūros formavimąsi.

Tačiau, XIX a. pabaigoje vieningumo idilė dingsta ir senųjų lietuvių tauta, kokią pažinojo arba tiksliau „laikė“ mūsų protėviai, yra suskirstoma į atskiras nepriklausomas tautines grupes ir jos sena forma sunyksta. Mes tarp naujai besiformuojančių grupių iki šios dienos vis dar atpažįstame senąją išmirštančiąją, daugiausia vyresnės kartos, lietuvių tautą, kuri nenori tikėti mūsų nacionalinės visuomenės suskirstymo faktu ir jį pripažįsta kaip grupinio nukrypimo apraišką arba kaip priešininko intrigų rezultatą. Visgi,

¹ Išversta iš: Römer, Michał (1912). „Demokracja i rozwój narodościowy“, *Przegląd Wileński*, 28.04 (11.05) 1912.

dauguma, netgi atsižvelgiant į masių pasyvumą, tampa priklausoma nuo šio susiskirstymo. Nauji susiskirstymo elementai prasiskverbia vis giliau ir giliau į žmonių sąmonę ir radikaliai transformuoja žmonių psichiką tautybės klausimu. Iš lietuvių visuomenės atsiskyrė gryniesi lietuviai, lenkai, galiausiai atsiskiria ir baltarusiai. Pastarieji dar iki šiol savo masėmis sudaro terpe „čionykštiškumui“ formuotis ir jų gyvenamoji teritorija yra vieta su žmonių visuomene be konkretaus priklausymo tautiniu požiūriu, suskirstytai į katalikus, kartais sutapatinamus su lenkais, ir į stačiatikius, kurie yra identifikuojami su rusais.

Tautų pasiskirstymo procesas progresuoja vis greičiau, energingiau ir giliau. Konkrečios tautos vis labiau laimi dėl savo kultūros stiprumo, jų gretų kompaktiškumo ir savo tikslų aiškumo. Po 1905 m. buvo pasiekta sėkminga pažanga, kurios tempas metai po metų vis augo. Šiandien taip pat susidūrėme su gana aiškiai apibrėžtais, bet iš esmės kitokiais tautiškumo reikalais, negu senai žinomas ir kažkada kilęs ginčas dėl Lietuvos tarp Lenkijos ir Rusijos. Esant šiandieninei sistemai, tautiškumo klausimas - labai didelis mūsų krašto vidinis ir kultūrinis klausimas, o be to, ir didžiulė nacionalinė problema, kurios išsprendimas priklauso svarbiausiems ateitiems klausimams ir jau šiandien gali būti ateities kartų įvertintas. Kiekvienu atveju šis klausimas diena po dienos tampa vis aktualesnis ir reikalauja nuolatinės energijos bei minčių pastangų, jeigu kalbėsime apie demokratiją, nuo kurios priklauso mūsų ateitis. Reikia ne išmindžiotais keliais vaikščioti, bet drąsiai ieškoti naujų kelių, su rimtu žvilgsniu žiūrėti į vykstančius reiškinius ir plėtros procesus. Būtina su meile žiūrėti į šiuos ateities reiškinius, kuriuos jau šiandieniniuose reiškiniuose ir procesuose galima pastebėti ir kurie kada nors išaugs į didelį šviesų rytojų. Tikėtina, kad šis rytoj bus gražesnis ir iš esmės teisingesnis negu esama dabartinė tvarka. Netgi esant tokioms skausmingoms ir sunkioms apraiškoms kaip, pavyzdžiui, šiandieniniai kalbos konfliktai bažnyčioje, kurie yra pilni neapykantos, kaltinimų kartumo ir tarpusavio kovos, visgi reikia su meile ieškoti to gražesnio rytojaus sėklų, kurios pasireiškia ir per skausmą ir bjaurumą sudygsta. Plėtros procesai savyje turi galios ir žiaurumo elementų, todėl taip pat sunku yra reikalauti, kad visada pasireikštų rafinuotų formų, kai aplinkui yra tokios pasyvaus pasipriešinimo formos, kurios gali įveikti tokias kietas senųjų sistemų formas.

Žinoma, šis etninio padalijimo procesas nebuvo atsitiktinumas arba tik sąvokos raida. Kaip ir visi kultūriniai reiškiniai, jis pačiame turinyje ir visuomeninių santykių sistemoje turėjo gilesnę pagrindimo priežastį. Šis

vienodumas ilgai buvo tik tariamas: valstiečių masė buvo pasyvi ir nebuvo įsitraukusi, bent jau dėl akių, į šį procesą. XIX a. visuomenės demokratizacijos plėtra ir, visų pirma, valstiečių nacionalizacija, sudarė pagrindą formuotis atskiroms nepriklausomoms šalies nacionalinėms kultūroms. Su akimirka, kai valstiečių liaudės masės pasitraukė iš pasyvios būklės ir pradėjo aktyviai reikštis, kai paėmė į savo rankas vadžias ir primindavo apie jų patenkinimą, siekė didinti dėmesį švietimui, ar tai norėjo ekonominės pažangos, ar tai pasisakė per rinkimus į Dūmą arba dėl tokių reikalų, kaip kalbos klausimas bažnyčios mišiose ir t.t., kai iš visuomenės pagrindo pradėjo formuotis inteligentija, kai masės pradėjo išsivaduoti iš globėjų globos ir formuotis vis aktyvesnės ir labiau suvokiamos visoje šalyje santykių formos - nuo šios akimirkos masių kultūrinis individualumas turėtų būti apibrėžtas kaip naujas ir galingesnis vystymosi veiksnys.

Kažkur kitur visuomenės demokratizacija atneša naujų kūrybos veiksmų tėkmę į seną nacionalinę kultūrą - pas mus yra atvirkščiai, ji sukuria naujus kultūrinius nacionalinius procesus didinti atgimstančias senas, per šimtmečius potencialiai liaudies masėse saugomas tautas, ir žadinti jas naujiems klestėjimams bei naujiems ateities žygiams. Iš gilių liaudies pagrindų į paviršių išplaukė atskiri tautinių kultūrų elementai ir šių žmonių dėka jie tapo aktyvūs.

Senos pasakos apie užsienio intrigas, apie blogas ydingų maištininkų valias, atitraukiančias visuomenę nuo istorinės tradicijos, šiandien dėl vis stiprėjančio nacionalinio judėjimo ir masiškesnio šio judėjimo pobūdžio, atrodo komišškai ir turi būti būtinai ištaisomos.

Šiandien mes susiduriame ne tik su tendencija, bet ir su bent jau didžiąja dalimi žinomu faktu.

Kokios gali būti to pasekmės ir rekomendacijos šalies demokratijai? O galiausiai kokia gali būti jos pozicija dėl šio fakto? Ar ji gali subyrėti dėl etniško suskirstymo pagal atskiras lenkiškas, lietuviškas, baltarusiškas demokratijas, ar per valstybinės bendruomenės sukurti bendrą šalies istorinį procesą?

Paties klausimo iškėlimas gali pasirodyti dirbtinis ir senas. Argi demokratija yra tuo, ką reikia daryti ir kas gali būti vienaip arba kitaip *a priori* formuojama? Demokratija juk yra sąmoninga ir aktyvi liaudies masės išraiška, kuri remiasi jų plėtros poreikiais. Demokratijos pagrindinis bruožas yra aktyvus liaudies masių statusas. Tuo tarpu demokratija ir jos plėtros keliai negali būti kiti, negu žmonių siekiai, valia ir masių poreikiai. Šiuose veiksmuose reikia ieškoti ateities klausimų sprendimų, kriterijų

apibrėžiančių poziciją aktualiais šalies nacionaliniais klausimais. Tačiau, ne apie tai kokia kryptis kam labiausiai patinka turėtų būti kalbama, bet apie tai, kokia yra reali demokratinių tiesų padėtis.

Be abejo, kaip aš pažymėjau aukščiau, pats tautiškumo klausimas pagal jo prasmę yra demokratijos kūrinys. Taigi, vietoje vienalytės ir, atrodo, bespalvės vietinių masės, šiandien mes turime nacionalines arba jau aiškiai individualias arba, kaip Baltarusijoje (arba Vilniaus gubernijoje), dar besiformuojančias kultūras. Šis procesas turi būti ir bus užbaigtas.

Nemažiau svarbūs yra visokie socialiniai klausimai, įskaitant ir švietimo klausimus, ir pačią nacionalinę kultūrą, esančią bendruose ir šalies reikaluose. Ir čia į žaidimą įeina naujas, iš esmės pilietiniss elementas, apibrėžiantis vieneto santykį su visuma, piliečio santykį su šalimi ir su šalies visuomene. Kaip žmogus santykyje su visuomene apibrėžia savo būklę pagal formulę *homo sum et nihil humanum a me alienum esse puto*,² taip pilietis šalies visuomenės atžvilgiu yra sulyginamas panašiu būdu.

² „Aš žmogus, ir visa, kas žmogiška, man nėra svetima“ (lot.). Romėnų dramaturgo Terencijaus frazė iš komedijos „Savęs kankintojas“. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba*.